

Модуль 1

Загальний розгляд становища
інституту судових експертиз
у справах ГЗН/СНПК в Україні

Урок 2

Нормативно-правове поле
інституту судових експертиз

Спікерка уроку: Катерина Шуневич — керівниця Аналітичного центру ЮрФем, PhD (дисертація “Моделі організації та проведення судової експертизи у кримінальному судочинстві в державах Європи і в Україні”).

План конспекту:

1. Законодавче регулювання судових експертиз в Україні;
2. Зобов'язання України в частині Євроінтеграції щодо змін законодавства у цій сфері;
3. Окремі практичні виклики, що виникають із залученням судових експертів/ок.

01

Законодавче регулювання судових експертиз в Україні

Порядок та підстави залучення експерта для проведення експертизи визначені у Кримінальному процесуальному кодексі України. Відповідно до **ст. 243 КПК України** кожна зі сторін наділена правом залучати експерта для проведення експертизи. У виняткових випадках існує також можливість звернення сторони захисту до слідчого судді у випадку, якщо існують підстави вважати, що висновок експерта, який був залучений стороною обвинувачення, з конкретного питання є неналежним або неповним, адже існують достатні підстави вважати, що у експерта, залученого стороною обвинувачення, відсутні необхідні знання, чи він може бути упереджений, чи з інших причин надає такий висновок. Ще однією підставою, за наявності якої законодавець дозволяє стороні захисту звертатися до слідчого судді з клопотанням про залучення експерта, є ситуації, коли на думку сторони захисту стороною обвинувачення поставлені запитання залученому експерту, що не дозволяють дати повний та належний висновок з питань, що підлягають до з'ясування шляхом проведення судової експертизи. Також відсутність коштів або інші об'єктивні причини можуть бути підставою для вирішення слідчим суддею питання про залучення експерта для проведення судових експертиз.

Суб'єктами виконання експертизи відповідно до **ч.1 ст.242 КПК України** є: експертна установа; експерт або експерти. Згідно **ст.10 «Про судову експертизу»** судовим експертом може бути особа, яка має необхідні знання для надання висновку з досліджуваних питань. Законодавець виділяє так званих **«державних експертів»** (експерти, які працюють у державних спеціалізованих установах; мають відповідну вищу освіту, освітньо-кваліфікаційний рівень не нижче спеціаліста, пройти відповідну підготовку та отримали кваліфікацію судово-

го експерта з певної спеціальності), «**приватних експертів**» та інших фахівців з відповідних галузей знань. Окремі види експертиз (до прикладу, судово-медичну експертизу для встановлення тяжкості тілесних ушкоджень або причин смерті) можуть проводити виключно «державні експерти», тобто експерти, які працюють в державних спеціалізованих установах.

Перелік експертиз, які можуть проводити виключно державні спеціалізовані установи визначено ст. 7 Закону України «Про судову експертизу», серед яких судово-експертна діяльність, пов'язана з проведенням криміналістичних, судово-медичних і судово-психіатричних експертиз.

Атестація судових експертів в Україні є обов'язковою. Експерти, які були атестовані у встановленому законодавством порядку, в Україні входять до Реєстру атестованих судових експертів, який адмініструється Міністерством юстиції. Відповідно до ст. 7 ЗУ «Про судову експертизу» **державними судово-експертними установами є:** науково-дослідні установи судових експертиз Міністерства юстиції України (ними є Науково-дослідні інститути судових експертиз - НДІСЕ); науково-дослідні установи судових експертиз, судово-медичні та судово-психіатричні установи Міністерства охорони здоров'я України (Бюро судово-медичної експертизи МОЗ); експертні установи МВС (НДЕКЦ), Міністерства оборони, Служби безпеки України та Державної прикордонної служби України.

02

Зобов'язання України в частині Євроінтеграції щодо змін законодавства у цій сфері

Національна правова рамка в частині організації та проведення судової експертизи досі перебуває в процесі становлення з огляду на необхідність реформування інституту судової експертизи згідно стандартів ЄС. Така потреба пояснюється євроінтеграційним курсом держави, що знайшло своє відображення у багатьох стратегічних документах. До прикладу, Президент України в **Указі від 08.11.2019 № 837 «Про невідкладні заходи з проведення реформ та зміцнення держави»** визначив необхідність продовження впровадження європейських стандартів життя у сферах правової політики, забезпечення прав і свобод людини і громадянина, спрямованих на вдосконалення порядку проведення експертизи. Згодом, у травні 2023 року, Указом Президента України був схвалений **Комплексний стратегічний план реформування органів правопорядку** як частини сектору безпеки і оборони України на 2023-2027 роки, згідно якого формування незалежної та ефективної системи судово-експертного забезпечення правосуддя є одним із ключових напрямів реформування органів правопорядку.

Забезпечення стабільної роботи судової системи в Україні, її незалежності та ефективності, не є можливим без гармонізації законодавства та практики в сфері організації та проведення судової експертизи з європейськими стандартами, зокрема з *acquis communautaires* Європейського Союзу. Про це згадується і у висновках Європейської Комісії щодо заявки України на членство в ЄС, згідно яких ключовими кроками для України є подолання спроб неправомірного внутрішнього та зовнішнього втручання в судову систему як умови стабільності інститутів, що гарантують демократію, верховенство права та права лю-

дини (п.1.3 Висновку Європейської Комісії 2023), в тому числі шляхом реформування інституту судової експертизи (п. 2.2.2. Звіту Європейської комісії щодо України 2025).

03

Окремі практичні виклики, що виникають із залученням судових експертів/ок

- **Обмежені можливості потерпілих залучати експерта для проведення експертизи.** Потерпілий не є суб'єктом самостійного збирання доказів, зокрема, шляхом проведення слідчих (розшукових) дій, оскільки у переліку ст. 56 КПК серед передбачених у зазначеній нормі прав відсутнє таке право. Водночас згідно ч.3 ст.93 КПК України потерпілий може здійснювати збирання доказів, серед іншого, шляхом витребування та отримання від органів державної влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ, організацій, службових та фізичних осіб висновків експертів та здійснення інших дій, які здатні забезпечити подання суду належних і допустимих доказів. А відповідно до п.3, ч. 1 ст. 56 КПК, п.3 ч.2 ст.56 КПК, потерпілий має право подавати докази на підтвердження своєї заяви про вчинене кримінальне правопорушення слідчому, прокурору, слідчому судді, суду. п.14 ст. 56 КПК України дозволяє потерпілому користуватися іншими правами, передбаченими КПК. Разом з тим, в розрізі проведення окремих процесуальних дій спеціальні норми КПК позбавляють потерпілого такої можливості. До прикладу, це стосується процедури залучення експерта для проведення експертизи [с. 179 - 180]. Оскільки потерпілий за загальним правилом не є стороною кримінального провадження, кримінальний процесуальний закон не передбачає можливості для останнього самостійно залучати експерта для проведення експертизи та надання висновку за її результатами. Така ситуація ставить під сумнів можливість ефективного відновлення прав потерпілих у кримінальному провадженні. На практиці можуть виникати ситуації, коли потерпілий звертається з клопотанням до слідчого/ї про проведення судової експертизи, і останній/я формально не відмовляє потерпілому у проведенні експертизи. Але водночас питання для експерта слідчий/а обирає самостійно, ігноруючи ті, які були запропоновані потерпілим.
- **Ширші процесуальні можливості залучення експерта потерпілим на стадії судового розгляду.** Порядок залучення експерта для проведення експертизи за ухвалою суду під час судового розгляду, передбачений ст.332 КПК, містить вказівку на право потерпілого звертатися з клопотанням про проведення експертизи за наявності підстав, передбачених у ст. 242 КПК. Водночас на стадії досудового розслідування, як йшлося вище, такі права потерпілого самостійно залучати експерта обмежені, що може перешкоджати потерпілому впливати на хід досудового розслідування та його результати. У таких ситуаціях, з огляду на те, що потерпілий позбавлений можливості самостійно залучати експерта на стадії досудового розслідування, у потерпілого є лише дві процесуальні можливості для того, аби судовий експерт надав відповіді на потрібні йому запитання: або шляхом самостійного звернення до експерта про проведення експертного дослідження поза межами кримінального провадження (у цивільно-правовому порядку) і подання висновку у статусі документа

як джерела доказів, або шляхом оскарження рішення слідчого у порядку, передбаченому ст.303 КПК України. Обидва варіанти зумовлюють труднощі у реалізації.

- **Статус процесуального статусу документа у випадку, якщо потерпілий звернувся до експерта у цивільно-правовому порядку («приватному»), можливості його долучення до матеріалів провадження.** Документ, отриманий у цивільно-правовому порядку, **не** може вважатися висновком експерта з огляду на те, що суб'єкт залучення експерта ж неналежним, а також виникають питання, чи існувала можливість повідомити судового експерта про кримінальну відповідальність за надання завідомо неправдивого документа. За клопотанням потерпілого або його представника такий документ може бути долучений до матеріалів провадження (документ як джерело доказів) та бути підставою перевірки судом наданих йому доказів у порядку, передбаченому ст. 332 КПК («Проведення експертизи за ухвалою суду»). Для того, щоб це змінити, є необхідним розширити ч.1 ст.242 КПК України та ч.1 ст.243 КПК України, передбачивши серед суб'єктів залучення експерта у кримінальне провадження потерпілого.
- **Значне навантаження на державні спеціалізовані установи,** адже винятково вони відповідно до ст.7 Закону України «Про судову експертизу» уповноважені проводити криміналістичні, судово-медичні та судово-психіатричні експертизи. Тривалі строки проведення судових експертиз впливають і на загальну тривалість досудового розслідування та можуть перешкоджати вирішенню справи по суті.
- **Оцінка висновку експерта судом,** зважаючи на відсутність у нього спеціальних знань у сфері проведеної експертизи. Експерт є особою, яка володіє спеціальними науковими, технічними чи іншими знаннями, якими, як правило, не володіють інші учасники кримінального провадження. Відповідно часто експерт надає відповіді на питання, які лежать поза межами компетенції судді, однак безпосередньо впливає на його рішення у провадженні. Відповідно, для здійснення належної оцінки висновку експерта КПК України передбачає можливість кожної зі сторін самостійно залучати експерта для проведення експертного провадження з одного і того ж питання. У випадку, якщо було подано висновки і стороною захисту, і стороною обвинувачення, можна віднайти спільні та відмінні позиції експертів з конкретного питання. А можуть бути й ситуації, коли залучені експерти в силу різних обставин (застосовані різні методики, корупційні ризики, неналежне виконання своїх обов'язків, добросовісна помилка тощо) надають помилкові, протилежні (суперечливі) висновки. У випадку наявності достатніх підстави вважати висновок експерта (експертів) необґрунтованим чи таким, що суперечить іншим матеріалам справи або викликає інші обґрунтовані сумніви в його правильності, п.3 ч.2 ст. 332 КПК України наділяє суд повноваженням залучити ще одного експерта для проведення (повторної) експертизи.

Цей відеокурс розроблений Асоціацією жінок-юристок України "ЮрФем" за підтримки проекту "Підтримка інклюзивного відновлення для забезпечення стійкості та безпеки людей в Україні", що фінансується Урядом Японії та впроваджується Програмою розвитку ООН (ПРООН) в Україні.

Думки, висновки чи рекомендації належать авторкам цього відеокурсу, і не обов'язково відображають погляди Уряду Японії, Програми розвитку Організації Об'єднаних Націй чи інших агенцій ООН.

Відеокурс розроблений також у співпраці з Physicians for Human Rights.